

Dış ticaret, ekonomik yardım, doğrudan yabancı yatırımlar ve göçmen dövizleri Türkiye’den olan göçü frenleyebilir mi?

ŞULE
AKKOYUNLU*

Özet

Bu çalışmada Türkiye’den Almanya’ya olan göçü etkileyen makro faktörleri 1969-2004 yılları için eşbütünleşme analizi ile incelemekteyiz. Dış ticaret ve faktör hareketlerinin göçü gerçekten etkilediğini, kısa ve uzun vadede Türkiye’den olan göçü tedvir etmekte önemli rol oynadığını bulduk. Fakat Türkiye ile Almanya arasındaki gelir farklılıklarının göçü etkileyen en önemli faktör olduğunu, ticaret ve faktör hareketliliğinin kısa ve uzun vade etkilerinin farklı olduğunu da bulduk. Bu nedenle göçü tedvir etmekte dış ticaret ve faktör hareketliliğinden kaynaklanacak olan dinamik kazancın göz önünde bulundurulması gerektiğini tartışmaktayız.

Anahtar kelimeler: Dış ticaret, ekonomik yardım, işçi dövizleri, göçmen dövizleri, doğrudan yabancı yatırımlar.

Can trade, aid, foreign direct investments and remittances curb migration from Turkey?

Abstract

In this study we examine the macro-determinants of Turkish migration to Germany over the period 1969–2004 by means of cointegration analysis. We find that trade and factor flows indeed influence migration and play a role in managing Turkish migration in the short as well as in the long run. However, the income differential between Turkey and Germany is the most important factor in determining migration flows and the effects of trade and factor flows on migration in the short as well as in the long run are mixed. Therefore, we argue that migration could be better managed when the dynamic gains from trade and factor flows are considered.

Keywords: Trade, Aid, Remittances, Migration, FDI.

Giriş

Bugün Türkiye nüfusunun yüzde 5’inden fazlası (3,5 milyon) Avrupa’da yaşamaktadır ki bu yurt dışında yaşayan toplam Türk nüfusunun beşte dördünü teşkil etmektedir. 2 milyonluk Türk nüfusu ile Almanya ilk sıradadır. Yurt dışındaki Türk nüfusunun üçte biri çalışma amaçlı olarak göç etmiştir. Türkler yüzde 27’lik yabancı nüfustaki payları ile Almaya’daki en büyük yabancı nüfusa sahiptir. Bu Türkiye’deki iş gücünün yüzde 5’i demektir.

Türkiye’den şu andaki göç eski dönemlere nazaran o kadar yoğun olmasına rağmen hala devam etmektedir. Martin’e (1991) göre Türkiye’den kaynaklı göçün basınç yoğunluğu göçün dorukta olduğu yıllarda göç eden genç Türk erkeği yüzdesi ile bugün göç edebilecek genç Türk erkeği yüzdesi

* Dr Şule Akkoyunlu Boğaziçi ve Bern Üniversitelerinde çalışmaktadır.

E-posta: sule.akkoyunlu@gmail.com

karşılaş-tırılarak anlaşılabilir. 1969 ile 1973 yılları arasında Türkiye'den, hemen hemen 700,000 işçi yurt dışına gitti. Göçün dorukta olduğu bu beş yılda 20-35 yaş grubunda 4 milyon erkek vardı ve bunun yüzde 17'si bu yıllarda göç etti. Bugün Türkiye'de 20-35 yaş grubunda 18.5 milyon toplam insan ve 9.5 milyon erkek var. Bu genç erkek nüfusun 20'si ile yüzde 50'si bugün göç edebilme potansiyeline sahiptir. Buna ilaveten son yıllarda kadın göçündeki artış ve yüksek kalifiyeli ve kalıfıyesiz işsizlik oranı, Türkiye'den göçü hala önemli kılmaktadır. Gerçektende Aralık 1999'daki Avrupa Birliği Helsinki Konsey'inde ve 3 Ekim 2005'de başlayan Türkiye ile olan Avrupa Birliği müzakerelerinde en önemli konu Türkiye'deki göç potansiyeli idi.

Çalışmayı, bu konu motive etmekle birlikte, bu çalışma dış ticaret ve faktör hareketlerinden göçü tedvir etmekte faydalanıp faydalanamayacağımızı araştırmaktadır. Bu neden ile bu çalışmanın amacı Türkiye'den olan göçü etkileyen makro faktörleri analiz etmek ve göçe olan etkilerini bulmaktır. Birkaç çalışmada, göç potansiyelini ve Türkiye'den olan göçü etkileyen makro faktörleri tahmin ederek araştırılmıştır. Fakat, her çalışma aynı açıklayıcı değişken ve gravite modeli kullanmasına rağmen farklı sonuç vermiştir¹ (bkz. Flam 2003; Lejour ve diğerleri 2004; Togan 2004; Quasier and Reppegather 2004; Erzan ve diğerleri 2006).² Türkiye'den Avrupa'ya özellikle Almanya'ya olan göç bu zaman zarfında kısıtlı olduğundan ve düzenlendiğinden dolayı her bir çalışmada farklı sonuca ulaşmak şaşırtıcı değildir. Çalışmada, bu nedenle farklı bir yaklaşım izliyoruz ve Türkiye'den olan göçü dış ticaret ve faktör hareketlerinin tedvir edip edemeyeceğini araştırıyoruz. Bu makalenin ana katkıları şunlardır: Birincisi, 1969-2004 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya olan göç empirik bir çalışma ile analiz edilmiştir. İkincisi, göçü etkileyen gelir ve istihdam gibi geleneksel faktörlerin yanında, dış yardım, göçmen dövizleri ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin etkileri de modele katılmıştır. Üçüncüsü, kısa ve uzun vade etkileri eş bütünleşme ile analiz edilmiştir.

Geleneksel dış ticaret modellerine göre ülkeler arasındaki faktör oran farklılıkları dış ticaret ve uluslararası faktör hareketlerini tayin etmektedir. Sermaye işgücü rasyosu yüksek olan ülkeler sermaye yoğun mallar ihraç eder, işgücü yoğun mallar ithal eder, yurt dışına yatırım yapar ve göç için cazip olurlar. Bu modellerde dış ticaret faktör hareketliliği isteğini azaltır ve ülkeler arası kesin faktör fiyat denkleştirmesine yol açar. Dış ticaret ve faktör hareketliliği birbirinin yerine geçer. Uluslararası ticaret ücret farkını daraltır ve göç isteğini azaltır. Aynısı sermaye hareketleri içinde geçerlidir. Eğer gerçekten dış ticaretin ve faktör hareketliliğinin birbirinin yerine geçtiğini bulursak; dış ticaret, ekonomik yardım, göçmen dövizleri ve göç politikalarını içeren bir optimal politika kombinasyonu önerebiliriz ki bu optimal politika kombinasyonu Türkiye'nin

¹ Gravite modellerinde ana ekjozen değişkenler ev sahibi ülkedeki göç stokları, gelir ve işsizlik farklılıklarıdır.

² Türkiye'den Avrupa Birliği'ne olan potansiyel göçün tahmin literatür araştırması için Pacacı-Elitok (2010)'a bakınız.

Avrupa'ya kabulü ile olabilecek masif işgücü akımını önleyebilecektir. Bu politika özellikle göç alan ülkeler için cazip olacaktır, çünkü ülkeler arası mal ve hizmet hareketlilikleri, göç gibi mali yük taşımadığı ve sosyal tansiyon yaratmadığı için göç akımından daha çok kabul görür. Bu nedenle, Türkiye işgücü yoğun mallar ihraç ederek aslında işgücünü ihraç edecektir ve bu yaklaşıma göre göçe gerek olmayacaktır.

İlaveten, eğer ekonomik yardım, göçmen dövizleri ve doğrudan yabancı yatırımlar verimli yatırımlara yönlendirilebilirse, istihdam yaratabilir ve ekonomik büyümeye katkı sağlayabilirler. Fakat, ekonomik büyüme ve gelir artışı kısa dönemde düşük gelirli, kalıfıyesiz ve kredi alımı güç olan göçmenlerin göçünü artırabilir. Bu nedenle dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin kısa vadeli etkileri uzun vadeli etkilerinden farklı olabilir ve bu bir politika ikilemine neden olabilir. Nitekim, bu çalışmada dış ticaretin Türkiye'den göçü azaltmada uzun vadede etkili olduğunu, fakat kısa vadede arttırdığını bulduk. Bunun aksine, ekonomik yardımlar göçü sadece kısa vadede azaltır, uzun vadede hiçbir etki göstermez. İşçi dövizleri Türkiye'den göçü kısa ve uzun vadede artırır. Fakat, doğrudan yabancı yatırımların göçe kısa ve uzun vadede etkisinin olmadığını bulduk.

Bölüm 2 dış ticaret, yabancı yardımlar, göçmen dövizleri ve doğrudan yabancı yatırımların göç ile ilişkisini kuracak hipotezleri tanımlar. Bölüm 3'te empirik model anlatılmaktadır. Bölüm 4 ekonometrik metodolojiyi tanımlar ve ampirik sonuçlar sunar. Bölüm 5 makaleyi sonuçlandırarak politika önerilerinde bulunmaktadır.

Hipotezler

Dış Ticaret

Hecksher-Ohlin uluslararası ticaret modelinde olduğu gibi geleneksel ticaret modellerini takip ederek, faktör fiyat denkleştirmesinden yola çıkarak, kalıfiye ve kalıfiye olmayan işçi ücretlerinin ve sermaye getirilerinin her yerde aynı olacağını varsaydık. Bu modellerde serbest ticaret, göçün yerine geçer ve faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açar. Buna ilaveten, eğer işgücü verimliliğin ve ücretlerin düşük olduğu içgüç bol ülkeden işgücünün az olduğu ve ücretlerin yüksek olduğu ülkeye giderse, o zaman üretim artacak ve ekonomi büyüyecektir. Bu neden ile ilk hipotezimiz:

Hipotez 1: Dış ticaret artarsa göçe istek azalır.

Fakat, işgücünün bol olduğu ülkelerde ekonomik büyüme bu ülkenin, gelişmiş ülkelerdeki bilgi, fikir ve teknolojiyi ne kadar hızlı elde edebildiklerine ve ülkelere aktarabildiklerine bağlıdır. Bu durumda ücretler eğer verimlilik artarsa artacaktır ki, bu teknoloji ve eğitime yapılacak olan yatırımlara bağlıdır. Dış ticaret sadece mal değişimi demek değildir. Dış ticaret aynı zamanda rekabeti artırır, eğitim ve alt-yapı yatırımlarını teşvik eder ki ölçek ekonomisinden faydalanmak için fırsat yaratır ve buna ilaveten bilgi, fikir ve teknolojiyi transfer eder. Dış ticaretin bu dinamik etkileri statik etkilerinden ziyade göç

üzerine farklı sonuçlar yaratmaktadır. Bu neden ile dış ticaretin dinamik etkilerini de göz önüne almak gerekir:

Hipotez 2: Dış ticaretin dinamik etkileri göçü caydırır.

Ayrıca, kısa vadede, ihracattaki büyüme düşük gelir grupları için gelir yaratabilir ki, bu (en) düşük gelir grupları Türkiye örneğinde olduğu gibi göçün maliyetini karşılayamamalıdır. Bu nedenle, kısa vadede dış ticaret ile ekonomik büyüme ve gelirdeki artış düşük gelir gruplarının göçe olan baskısını artırır. Ticari liberalleşmenin kısa dönemde göçü arttırmasına *göç börtüçü* denir (bakınız, Martin 1993 ve Martin ve Taylor 1996). Benzer şekilde, ticari liberalleşme ile ithalattaki artış yerel firmaları yok edebilir ve işsizliğe yol açabilir ve bu nedenle göçe olan baskıyı artırabilir. Bu neden ile üçüncü hipotezimiz:

Hipotez 3: Dış ticaretteki artış göçü kısa vadede artırır.

Bu durumda, ihracata dayalı gelirdeki artış düşük gelirli ve kalifiyesiz işçilerin göçün maliyetini karşılamalarına yardımcı olacaktır. İlaveten, yer değiştirme ve kesintiler geçici olarak kısa vadede göç isteğini arttırabilir. Schiff (1994) göçün maliyeti ve sermaye piyasası eksikliklerine dayanan ve dış ticaret ile göçün birbirini tamamladığı teorik modelde bunu göstermiştir. Nitekim, Morrison ve Zabin (1994) Meksika'daki dış ticaret reformlarının Meksika'dan Kuzey Amerika'ya olan göçü pozitif etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde, Faini ve Venturini (1994) Avrupa Birliği'nin Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile yaptığı dış ticarete ilişkin birlik anlaşmalarının göçü kısa ve orta vadede arttırdığını bulmuştur. Lopez ve Schiff (1998) göç eğilimlerini yetenek seviyesine göre bileşenlerine ayırmış ve göçün kısa dönemde arttığını göstermiştir.

Ekonomik Yardım

Eğer ekonomik yardım ekonomik kalkınma ve beşeri sermaye formasyonu için kullanılırsa, ekonomik yardım nüfusu evde tutmaya yardımcı olabilir. Örneğin, ekonomik yardımlar beşeri sermaye yatırımlarına yönlendirilirse verimlilik artışına neden olur, bu da ölçeğe göre artan getiriye neden olur ki emek verimliliği sürekli artar. Bu nedenle dördüncü hipotezimiz:³

Hipotez 4: Ekonomik yardım ekonomik kalkınmayı artırarak finansal gelir sağlayarak göçe olan isteği azaltır.

İlaveten, ekonomik yardım⁴ veya resmi kalkınma yardımları (ODA) sadece fon transferi demek değil, aynı zamanda teknik yardım veya kapasite arttırma provizyonudur da.

Bu nedenle, ekonomik yardımlar eğer fikir ve bilgi getirirse ve uygulamaları düzeltirse ve bunlarda büyüme için gerekli kaynakları arttırır ve yoksulluğu

³ Hatzipanayoutou ve Michael (2006)'da uluslararası göç ile yabancı yardımlar arasında bağ olduğu tartışılmaktadır. Goldin ve Reinert (2006) ekonomik yardımın ekonomik kalkınmayı teşvik ederek göçe olan isteği azalttığını belirtmektedir (bakınız, Faini ve Venturini 1993). Angelucci (2004) Meksika'daki Progres a diye adlandırılan yardım politikasının uluslararası göçü arttırdığını ampirik olarak göstermektedir.

⁴ Bu makalede ekonomik yardım ile resmi kalkınma yardımları (ODA) kastedilmektedir.

azaltırsa asıl o zaman faydalı olacaktır. Eğer ekonomik yardıma fikir, bilgi, politika ve kapasite artırımı eşlik ederse, o zaman ekonomik yardım uzun vadeli büyümeye katkı sağlar ve Türkiye ile Batı arasındaki ücret farklılıklarını ortadan kaldırır ve göçü azaltır. Fakat, Türkiye'ye olan ekonomik yardımlarında bütçe, ödemeler dengesi ve altyapı yatırımları gibi 'kısa vadeli etki'sinin payı, tarım ve sanayi gibi verimli sektörlerin payından daha fazladır; bakınız Uygur (1992) ve OECD (2007). 1960'larda ve 1970'lerde, ekonomik yardım imalat sanayiindeki yatırımları finanse etmek için kullanıldı, fakat 1980'lerde ve 1990'larda ekonomik yardım daha çok faiz ve anapara ödemeleri için, dış ticaret açığını finanse etmek, altyapı ve enerji yatırımları için kullanıldı. Verimli endüstriyel yatırımların relatif ihmali sonucunda ekonomik yardımlar uzun dönemli ekonomik büyümeyi ve istihdamı negatif etkileyebilir. Bu nedenle, ekonomik yatırımların yapısı, tipi ve büyüklüğü nedeni ile göçe olan kısa dönemli etkisi uzun dönemli etkisinden farklı olabilir. Nitekim, Russell ve Teitelbaum (1992) de ekonomik yardımların uzun dönemli göçe olan etkisinin kısa dönemli etkisinden farklı olduğunu tartışmaktadır. İlaveten, Schiff (1994) ekonomik yardımların gelirleri artırdığını ve göçün maliyetini karşılamada yardımcı olduğunu ve bu nedenle dış ticaretin liberalleşmesinde olduğu gibi göçü artırdığını bulmuştur. Bu çalışma ile ekonomik yardımlar için ilave bir hipotez sunuyoruz ve sonucu ampirik modelin belirlemesine bırakıyoruz:

Hipotez 5: Ekonomik yardımların kısa vadeli etkisi uzun vadeli etkisinden farklı olabilir.

315

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Faini ve diğerleri (1999) ile Hazari ve Sgro'da (2001) tartışıldığı gibi, eğer doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) verimliliği artırırsa ve pozitif dışsallık ile ekonomik kalkınmaya fayda sağlar ise uluslararası sermaye hareketleri ve göç birbirlerinin yerine geçer. Fakat, bir ülkenin doğrudan yabancı yatırımlardan yararlanma kapasitesi finansal piyasaların gelişmiş olmasına veya eğitim seviyesine (mesnetme yeteneği) bağlıdır. Türkiye'nin yüksek mesnetme kapasitesinin varlığına dayanarak aşağıdaki hipotezi oluşturabiliriz:

Hipotez 6: Doğrudan yabancı yatırımlar verimliliği artırarak ve dolayısıyla ücretleri artırarak göçü negatif etkiler.

Fakat, Türkiye'ye olan doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek batık maliyeti ve yüksek vergi yükü nedeni ile kısıtlanmaktadır.⁵ Potansiyel yüksek getiriler sermaye hareketliliklerini cezbeder ve verimliliği artırabilir, dış ticaret yaratabilir ve bu neden ile işgücüne olan iç talebi artırabilir (bakınız, Lucas 1990). Bu durumda, sermaye-uyarılmış-dış-ticaret görüşüne göre, sermaye hareketlilikleri ve dış ticaret birbirlerini tamamlar.⁶ Fakat, bu ilişki tersine

⁵ Erdal ve Tatoğlu (2002) oldukça oynak olan kurun Türkiye'ye olan doğrudan yabancı yatırımları 1980-1998 döneminde yıldırdığını bulmuştur.

⁶ Akgüç-Alıcı ve Şengün-Ucal (2003) doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata önemli ve pozitif yayılma etkisi 1987(I)-2002(IV) dönemi için bulamadılar. Bu neden ile doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında korelasyon yoktur.

olursa, örneğin doğrudan yabancı yatırımlardaki bir azalış dış ticareti azaltırsa göç artar. Bu çalışmanın kapsadığı dönemde Türkiye'ye olan düşük sermaye akımı, fakat aynı zamanda Almanya'ya olan yüksek ihracat, birbirlerini takviye etmiş olabilir. İlâveten sermaye hareketlerinin dış ticaret ile olan tamamlayıcılığı ek ticaret oluşturacaktır ki bu işgücüne olan iç talebi artıracaktır. Fakat, ekonomik gelişme ile göç arasında tersine çevrilmiş U-eğrisi ilişkisi vardır; ekonomik gelişmenin başlangıç aşamasında göç artar ve daha sonra kademeli olarak azalır (bkz. Massey 1991). Bu nedenle, aşağıdaki olasılığı yedinci hipotez olarak kabul ediyoruz:

Hipotez 7: Doğrudan yabancı yatırımlardaki artış, göçü kısa vadede artırabilir, fakat uzun vadede azaltabilir.

İşçi Dövizleri

Eğer göçmen dövizleri üretken yatırımlar için kullanılırsa, istihdam yaratır ve ekonomik büyümeye katkıda bulunur (Bkz. Kapur (2003) ve Ratha (2003)). Bu nedenle, göçmen dövizleri göç isteğini azaltır.⁷ Sekizinci hipotezimiz:

Hipotez 8: İşçi dövizleri, sermaye sağlayarak, yatırımları teşvik eder ve istihdam yaratır, dolayısıyla göçe talebi azaltır.

Fakat, Barajas ve diğerleri (2009) sadece uzun dönemde göçmen dövizleri ile ekonomik büyüme arasında sağlam ve anlamlı pozitif ilişki bulmuştur; genelde ilişki negatiftir.⁸ İşçi dövizlerinin ekonomik büyümeye etkisi siyasi, kurumsal, ekonomik, sosyal ve hukuku şartlara bağlıdır. Namüsaıt şartlar altında, işçi dövizleri yatırımlara ve ekonomik kalkınmaya yol açmaz, fakat göçe yol açar. Nitekim, Karagöz (2009) 1970 ile 2005 yılları için Türkiye'de kişi başına yurt içi gayri safi hasıla (GDP) ile göçmen dövizleri arasında negatif ilişki bulmuştur. Bu sonuç Chami ve diğerleri (2003)'nin ahlaki tehlike argümanı ile tutarlı olup göçmen dövizleri döviz alan ailelerin çalışmasını ve verimliliğini azaltır ki bu ekonomi genelinde işgücü arzını azaltır.

Özet olarak, teorik ve ampirik çalışmalara dayanan yukarıdaki hipotezler dış ticaret (ve faktör hareketlilikleri) ve göçün birbirlerini tamamladıkları veya birbirlerinin yerine geçtikleri hakkında kesin cevap vermez. Ayrıca, kısa vadeli dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin göçe etkisi uzun vadeli etkisinden farklı olabilir. Bu nedenle, dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin göçe olan etkisinin işaretini ve büyüklüğünü, kısa ve uzun vadeli etkisini belirleyecek kapsamlı bir ampirik analiz gereklidir ki bu çalışmada biz bunu amaçlıyoruz.

⁷ İşçi dövizlerinin yoksulluğu azalttığı (bakınız Adams ve Page 2005) beşeri ve fiziksel sermaye birikimine, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya yardımcı olduğu gösterilmiştir (bakınız Ziesemer 2006 ve Adenutsi 2010). İşçi dövizlerinin etkilerini araştıran kapsamlı ampirik literatür için Gosh (2006)'a bakınız.

⁸ Benzer şekilde, Osang (2006) göçmen dövizlerinin kişi başına gelire çok az katkısının olduğunu göstermiştir. Eğer örnek en çok göçmen döviz alan ülkelere göre seçilirse ancak o zaman göçmen dövizlerinin ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediğini bulmuştur.

Ampirik model

Türkiye'den Almanya'ya olan göç standart ampirik formda modellenecektir; (Bkz., Hatton (1995).

$$\ln M_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(Y_{ft}/Y_{ht}) + \alpha_2 U_{ft} + \alpha_3 U_{ht} + \alpha_4 \ln\left(\frac{A_t}{GNI_t}\right) + \alpha_5 \ln T_t + \alpha_6 \ln\left(\frac{MXG_t}{TXG_t}\right) + \alpha_7 \ln\left(\frac{R_t}{Y_{ht}}\right) + \alpha_8 \ln\left(\frac{FDI_t}{Y_{ht}}\right) + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de, $\ln M_t$ logaritmasında Türkiye'den Almanya'ya olan brüt göç akımlarının Türkiye'deki nüfusa oranı temsil edilmektedir.⁹

$\ln(Y_{ft}/Y_{ht})$ logaritması kişi başına Almanya'daki gelirin Türkiye'deki gelire oranıdır. Bu değişken gelir farklılıkları nedeni ile göçe olan maddi gü-düyü ifade eder.

U_{ft} Almanya'daki işsizlik oranıdır. İşsizliğin yüksek olduğu dönemlerde Alman göç politikaları kısıtlayıcı olmuştur (Mayda ve Patel 2004).

U_{ht} Türkiye'deki işsizlik oranıdır. İtiş faktörünü temsil eder. İşsizlik oranı Borjas (1987, 1999), Hatton (1995), Pedersen ve diğerleri (2006), Péridy (2006), Clark ve diğerleri (2007) ve Mayda (2009)'da olduğu gibi ampirik modele fark terimi yerine bireysel olarak eklenmiştir.

$\ln\left(\frac{A_t}{GNI_t}\right)$ ekonomik yardımın gayrisafı ulusal gelire oranıdır.

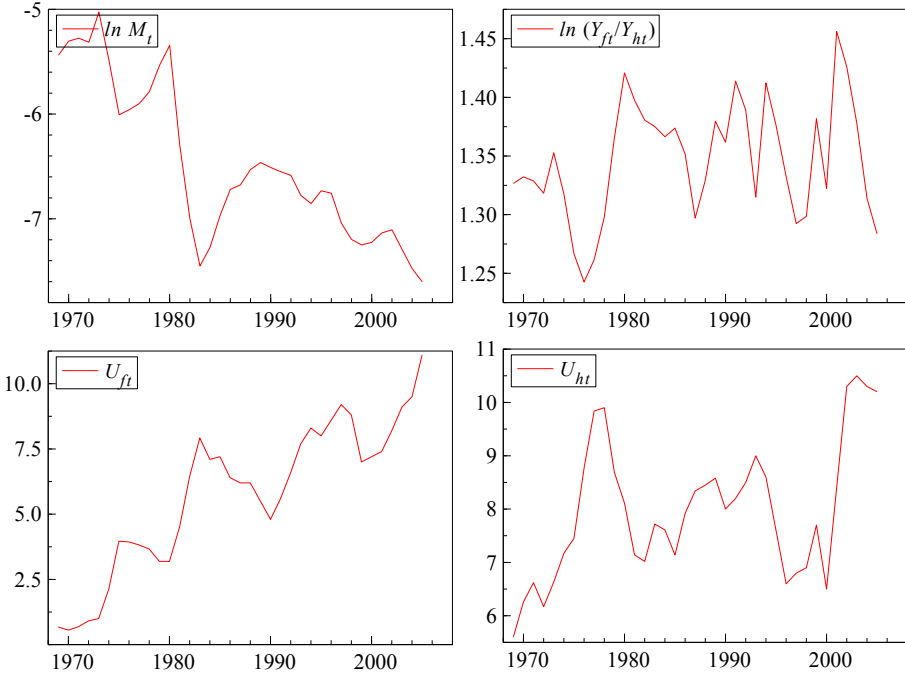
$\ln T_t$ Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik iş birliğinin yoğunluğudur ve iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin (ihracat ve ithalatın toplamı) toplam dış ticaret hacmindeki payının logaritması olarak hesaplanmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi göç ile ilgili finansal ve bilgilendirici kısıtlamaları, iki ülke ekonomisi arasındaki iş bağlantıları ve belirsizlik gibi çeşitli ölçüleri ifade etmektedir.¹⁰

$\ln\left(\frac{MXG_t}{TXG_t}\right)$ Türkiye'nin Almanya'ya olan imalat sanayii ihracatının Türkiye'nin Almanya'ya olan toplam ihracatının içindeki payının logaritmasıdır. Bu değişken imalat sanayii tesviinin etkilerini göstermektedir ki Türkiye bu alanda kıyaslamalı rekabet gücüne sahiptir. Diğer bir deyişle, bu değişken dış ticaret ve göçün birbirlerini tamamlayıp tamamladığını veya birbirlerinin yerine geçip geçmediğini test etmektedir.

⁹ Lundborg (1991), Faini ve Venturini (1995) ve Pederson ve diğerleri (2008) tarafından log-log model tercih edilmektedir. Log-log modeldeki parametreler esneklik olarak yorumlanmaktadır ki, bunların yorumlaması çok daha kolaydır.

¹⁰ Daha fazla bilgi için Akkoyunlu (2009)'a bakınız.

Şekil 1a. Model Verilerinin Eğilimleri: 1969-2004

318

$\ln \left(\frac{R_t}{Y_{ht}} \right)$ Almanya'dan Türkiye'ye olan göçmen dövizlerinin Türkiye'deki

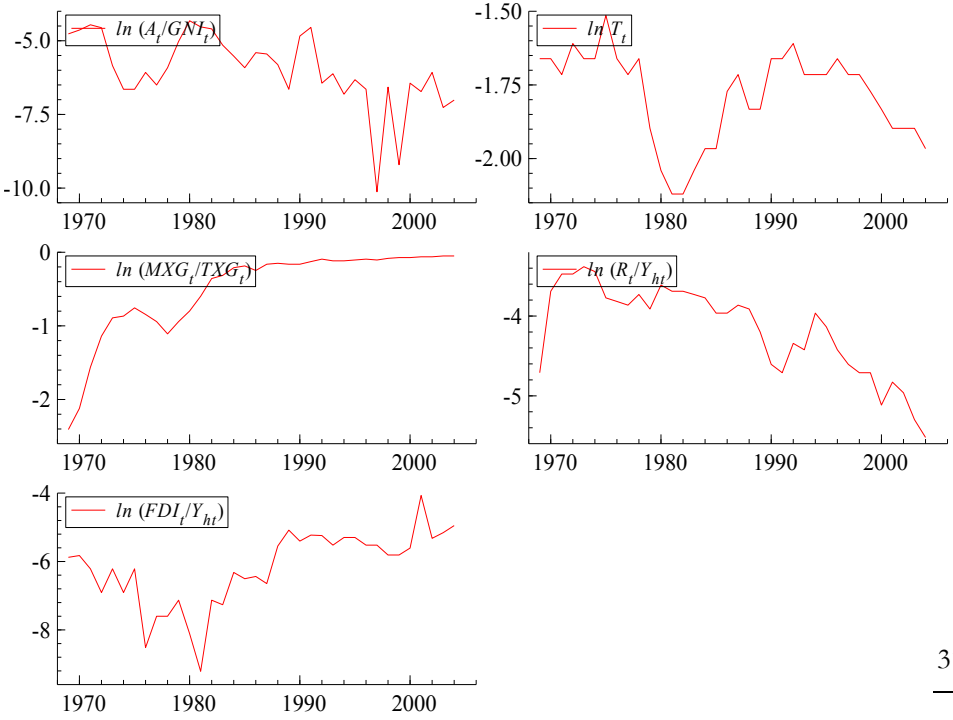
Gayri Safi Milli Hasıla'ya olan rasyosunun logaritmasıdır.

Son olarak, $\ln \left(\frac{FDI_t}{Y_{ht}} \right)$ Türkiye'ye olan doğrudan yabancı yatırımların Tür-

kiye'deki Gayri Safi Milli Hasıla'ya olan rasyosunun logaritmasıdır. Şekil 1b'de gösterildiği gibi bu oran bu dönem aralığında küçük ve istikrarsızdır.

İşçi dövizlerine ait veriler Bundesbank'dan, Türkiye'deki ve Almanya'daki kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla'ya ait veriler ise OECD'den elde edilmiştir. Türkiye'deki işsizliğe, nüfusa ve dış ticarete ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan toplanmıştır. Almanya'da yaşayan Türk göçmenlere ve Almanya işsizlik oranına ait veriler Almanya Federal İstatistik Ofisi'nden temin edilmiştir. Ekonomik yardımlara ve yabancı doğrudan yatırımlara ait veriler Dünya Bankası'nın Dünya Gelişme Göstergeleri'den elde edilmiştir.

Yıllık veriler 1969'den 2004'e olan dönemi kapsar (model verilerinin eğilimleri için Şekil 1a ve Şekil 1b'e bakınız).

Şekil 1b. Model Verilerinin Eğilimleri: 1969-2004

Ekonometrik sonuçlar

Ekonometrik modelleme genelden özele modelleme yöntemine dayanmaktadır ki,¹¹ bu yöntem ekonomik olarak anlamlı ve istatistiksel olarak memnun edici ampirik modeller oluşturur (Bkz. Hendry 1995; Campos ve Ericsson 1999; ve Hoover ve Perez 1999).¹²

Genelden özele modelleme yönteminin ana avantajı basitleştirilmiş modelin ya doğru belirtim ya da ona yakındır ve de basitleştirilmiş modelde t-rasyoları gibi test istatistikleri güvenilirdir. Genelden özele modelleme yöntemi azaltmaya dayanır: Eşleşik (congruent)¹³ genel istatistiksel model ile başlanır ve bu model tutumlu ekonometrik modele indirgenir ki bu model ekonomik teori ile tutarlı olmalı ve genel model ile rakip modelleri içermelidir (encompassing).

¹¹ Genelden özele modelleme verilerle fazla uğraştığı iddialarından muzdarip olmaktadır. Campos ve Ericsson (1999) bu iddiaları tartışır ve Akkoyunlu (2009) ampirik göç modeli ile bu iddiaların kolayca red edilebileceğini göstermektedir.

¹² Akkoyunlu (2009) aynı yöntemi seçer ve yöntemi detaylı olarak açıklar. Şu andaki çalışma yukarıdaki hipotezleri test etmek için ek olarak doğrudan yabancı yatırımları da içermektedir.

¹³ Eşleşik model beyaz gürültü ve yenilik hatası, sabit varyans, sabit parametreler ve zayıf dışsal değişken gibi bir takım kısıtları yerine getirir.

İlk önce iki dönem geçikmeli logaritma halindeki Türkiye'den Almanya'ya olan brüt göç akımlarının Türkiye'deki nüfusa oranını, $\ln M_t$ ve yukarıdaki hipotezleri kapsayan bağımsız değişkenleri içeren genel bir model ölçümlendi. İkinci adım olarak değişkenler arası eşbütünleşme ilişkisi bulundu. Çözölmüş uzun dönem denklemi ve hata düzeltme mekanizması (ECM) aşağıda verilmiştir.

$$\begin{aligned} \ln M_t = & -8.387 + 5.444 \ln \left(\frac{Y_{ft}}{Y_{ht}} \right)_{aaa} + 0.013 U_{ft} + 0.236 U_{ht} \\ (SE) & (3.607) (2.869) (0.065) (0.054) \\ [t] & [-2.33] [1.90] [0.20] [4.35] \\ & - 0.028 \ln \left(\frac{A_t}{GNI_t} \right) + 2.693 \ln T_t - 0.854 \ln \left(\frac{MXG_t}{TXG_t} \right) \quad (2) \\ (SE) & (0.069) (0.799) (0.321) \\ [t] & [-0.405] [3.37] [-2.66] \\ & + 0.799 \ln \left(\frac{R_t}{Y_{ht}} \right) - 0.009 \ln \left(\frac{FDI_t}{Y_{ht}} \right) \\ (SE) & (0.198) (0.134) \\ [t] & [4.03] [-0.07] \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ECM = \ln M_t + 8.387 - 5.444 * \ln \left(\frac{Y_{ft}}{Y_{ht}} \right) - 0.013 * U_{ft} - 0.236 * U_{ht} \\ + 0.028 * \ln \left(\frac{A_t}{GNI_t} \right) - 2.693 * \ln T_t + 0.854 * \ln \left(\frac{MXG_t}{TXG_t} \right) \quad (3) \\ - 0.799 * \ln \left(\frac{R_t}{Y_{ht}} \right) + 0.009 * \ln \left(\frac{FDI_t}{Y_{ht}} \right) \end{aligned}$$

$$WALD \text{ test } \chi^2(8) = 806.66 [0.00] **$$

Uzun dönemde, nispi gelir, Türkiye'deki işsizlik oranı, dış ticaret yoğunluğu ve göçmen dövizleri göçü pozitif etkilerken, imalat sanayii ihracatı, ekonomik yardım ve Almanya'daki işsizlik oranı negatif etkilemektedir. Dış yardımın uzun dönemde istatistik bakımdan anlamlı olmaması yapısından, tipinden ve büyüklüğünden kaynaklanabilir. Benzer şekilde, doğrudan yabancı yatırımların azlığı ve istikrarsızlığı göçe olan etkisizliğini açıklayabilir.

Uzun dönemde, gelir farklılıkları ve dış ticaret yoğunluğu Türkiye'den Almanya'ya olan göçü etkileyen en önemli değişkenlerdir. Öyle ki, gelir farklılıklarındaki %10'luk bir artış göçü yüzde 54.4 arttırmaktadır ki, bu çok an-

lamlıdır. Benzer şekilde, dış ticaret yoğunluğundaki %10'luk bir artış göçü yüzde 26.9 arttırmaktadır.¹⁴

Ekte dış ticaret ve faktör akımları (ekonomik yardım, göçmen dövizleri ve doğrudan yabancı yatırımlar) arasındaki korelasyon verilmektedir. Korelasyon sadece göçmen dövizleri, $\left(\frac{R_t}{Y_{ht}}\right)$ ve imalat sanayii ihracatı $\left(\frac{MXG_t}{TXG_t}\right)$ arasında yüksektir. Bu iki değişken arasındaki yüksek ve negatif korelasyon değişik nedenler ile açıklanabilir. Bu değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi açıklayabilmek için ayrı bir çalışmaya gerek vardır ki, bu daha fazla modelleme ve test etme gerektirmektedir ve bu şu andaki çalışmamızın dışındadır. Fakat, modelimizde göçmen dövizlerinin katsayısı imalat sanayii ihracatı gibi öteki değişkenleri eklememize veya Akkoyunlu ve Siliverstovs (2007) ve Akkoyunlu ve diğerleri (2007)'inde olduğu gibi bazı değişkenleri çıkarmamıza karşın dayanıklıdır (robust).

Genel belirtimden nihai (koşullu) modele indirgemedede birkaç adım vardır ve bu indirgemeler¹⁵ otomatik olarak Pc-Gets¹⁶ ile yapılmıştır (yöndeş standart hatalar ve *t*-rasyoları 'katsayı ölçümleri'nin altında parantez içinde verilmiştir).

$$\begin{aligned}
 \Delta \ln M_t &= 0.048 + 0.207 \Delta \ln M_{t-1} + 1.607 \Delta \ln \left(\frac{Y_{ft}}{Y_{ht}} \right) - 0.098 \Delta U_{ft} \\
 (SE) & \quad (0.020) \quad (0.093) \quad (0.534) \quad (0.028) \\
 [t] & \quad [2.35] \quad [2.23] \quad [3.01] \quad [-3.52] \\
 & - 0.102 \Delta U_{ft-1} - 0.050 \Delta \ln \left(\frac{A_t}{GNI_t} \right)_{-1} + 0.499 \Delta \ln \left(\frac{MXG_t}{TXG_t} \right)_{-1} \\
 (SE) & \quad (0.034) \quad (0.017) \quad (0.136) \\
 [t] & \quad [-3.01] \quad [-2.87] \quad [3.67] \quad (4) \\
 & + 0.111 \Delta \Delta U_{ht} + 0.359 \Delta \Delta \ln \left(\frac{R_t}{Y_{ht}} \right) + 0.033 \Delta \ln \left(\frac{FDI_t}{Y_{ht}} \right) \\
 (SE) & \quad (0.026) \quad (0.073) \quad (0.025) \\
 [t] & \quad [4.25] \quad [4.93] \quad [1.33] \\
 & - 0.659 ecm_{t-1} \\
 (SE) & \quad (0.066) \\
 [t] & \quad [-9.91]
 \end{aligned}$$

¹⁴ Bu büyük bir etkidir - özellikle öteki çalışmalardaki bulgular ile karşılaştırıldığı zaman (bakınız Mitchell ve Pain 2003; Pedersen ve diğerleri 2006 ve Péridy 2006). Bu bulgu Almanya'nın Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmasından kaynaklanabilir.

¹⁵ İndirgemeler indirgeme sekansı olarak da adlandırılır ki bu metot birçok doğrusal dönüşümü (farkını almak, diferansiyel yaratmak gibi) ve anlamlı olmayan değişkenlerin elimine edilmesini içerir. Bu süreçte, rapor edilen istatistikler artıkların toplamının karesini, denklemin standart hatasını, her sekanstaki modeldeki Schwarz kistasını ve F testlerini kapsar.

¹⁶ Hata düzeltme terimi oldukça anlamlı ve beklenen işarettedir.

$$R^2 = 0.915 \text{ } F(10,23) = 24.61 [0.00] \hat{\sigma} = 0.098 \text{ } DW = 1.49$$

RSS = 0.22325 for 11 variables and 34 observations

$$F_{ar} (2,21) = 1.813 [0.19] \text{ } F_{arch} (1,21) = 1.089 [0.31]$$

$$\chi^2_{nd} (2) = 3.19 [0.21] \text{ } F_{hetero} (20,2) = 0.08 [0.99]$$

$$F_{reset} (1,22) = 2.03 [0.54] \text{ } T = 34 \text{ } (1971-2004)$$

Kısa dönemde gelir farklılıkları göç akımını belirleyen en önemli faktördür: Gelir farklılıklarındaki değişimdeki %10'luk bir artış göç akımlarındaki değişimi yaklaşık olarak %16 artırmaktadır.¹⁷ Gelir farklılıklarındaki önem, gelir farklılıkları azaltılmadıkça göçe rağbet olacağını ima etmektedir. İşin Almanya'da ve Türkiye'de mevcut olması kısa dönemde önemlidir. Almanya'ya olan imalat sanayii ihracatının Almanya'ya olan toplam ihracata payının artması göç akımlarını kısa vadede artırır ki bu da göç hörgüğü ile açıklanabilir. Nitekim, ihracata dayalı gelirdeki bir artış kalifiyesiz ve düşük gelirli işçilerin göç maliyetini karşılamaya olanak verebilir. Buna ek olarak, kalkınma ile birlikte iş değiştirme ve işe ara verme geçici olarak göçü artırır.

Dış yardım politikası göçü azaltmakta sadece kısa vadede etkilidir, fakat bu etki küçüktür. Bu nedenle göçe olan baskıyı azaltmak için finansal yardım kalıcı bir çözüm değildir. Fakat, eğer dış yardım iyi politikalara bağlanırsa ve teknik yardım ve eğitimin payı bu yardımlar içinde artırılır ve bu uzmanlık ve teknik bilgi transfer eder ise, o zaman verimli sektörlerde yatırımlar artar ve beşeri sermaye gelişimine yardımcı olur, iş yaratmayı ve ekonomik büyümeyi hızlandırır ki Türkiye ve Almanya arasındaki gelir farklılıkları azalır ve ancak o zaman dış yardım politikaları kalıcı etki yapar.

Doğrudan yabancı yatırımlar kısa ve uzun vadede etkili değildir. Bu durum, o yatırımların küçüklüğü ve yüksek oynaklığı ile açıklanabilir. Daha da önemlisi, uzun vadeli etkisi negatif iken kısa vadeli etkisi pozitifdir. Nitekim, doğrudan yabancı yatırımların etkileri dış ticaretin etkisine benzemektedir, başlangıçta göçü artırmaktadır daha sonra ise azaltmaktadır.

İşçi dövizlerinin göçe etkisi kısa ve uzun vadede pozitifdir. Bu sonuç göçmen dövizlerinin göçü artırdığı hipotezini desteklemektedir. Bu nedenle işçi dövizlerinin bir ekonomiye yönelmesi, o ekonomiden göçün çıkışı demektir. Beklenti, kalıcı gelir etkileri, likidite zorlukları, gösteri¹⁸, sinyal, portföy revizyonu ve diğer hususlar daha fazla göçmen dövizleri alan ekonominin daha fazla göç yaratacağı olasılığını göz önüne getirmektedir. Ayrıca, dış dövizler aile ferdi göç etmiş aileler ve aile ferdi göç etmemiş aileler arasındaki gelir farklılıklarını artırır ve bu nedenle göçe olan isteği artırır. İlaveten, son zamanlarda ilk nesil göçmenlerin Türkiye'deki aileleri ile ikinci

¹⁷ Mitchell ve Pain (2003)'de nispi gelirin kısa vadeli etkisini bulmuştur.

¹⁸ Arnold (1992)'de göçmen dövizlerinin daha çok tüketim harcamalarına yönelmesi ile göçmen hanehalkının tüketim harcama eğilimlerini değiştirdiğini ve göçmen dövizini almayan hanehalkı üzerine "gösteri etkisi" yaptığını tartışmaktadır.

nesil çocuklarını birleştirmesi yeni aileler oluşmaktadır. İlk nesil göçmenlerin, özellikle kırsal kesimden göç edenlerin, çocuklarını Türkiye'deki akraba veya yakınları ile evlendirme eğilimi vardır. Türkiye'deki birçok genç erkek, gelinler için belirlenen yüksek başlık parasını göçmenlerin kızları için ödemeye hazırlar, çünkü Almanya'daki bir Türk aile ile evlilik yapmak Almanya'da oturma izni ve Alman işgücü piyasasına erişim sağlayacaktır. Bu nedenle, gelecekte göçmen dövizlerinin göçü arttırmasını bekleyebiliriz. Fakat, bu sonuç Türkiye'de göçmen dövizlerinin tüketimi finanse ettiği gerçeğine dayanır.¹⁹ Bu nedenle, eğer göçmen dövizlerinin kullanımı verimli yatırımlara yönlendirilirse, o zaman göçmen dövizleri göçü önleyebilir. Bu süreçte, hükümet politikaları geri dönen göçmenleri verimli yatırım imkanları hakkında gerekli bilgileri sağlayarak kendi iş yerlerini kurmaları için destekleyebilir.

Sonuç

Bu çalışma, dış ticaret ve faktör akımlarının Türkiye'den olan göçü tedvir edip etmeyeceğini araştırır. Bu çalışma, dış ticaret, dış yardım, doğrudan yabancı yatırımlar ve göçmen dövizlerinin göçü gerçekten etkilediğini ortaya koymaktadır. Fakat, göçü tedvir etmenin en iyi yolu verimli istihdam imkanları ile hızlı ekonomik büyüme yaratmak, yani göçü kısa ve uzun vadede etkileyen en önemli faktör olan gelir farklılıklarını göz önüne alarak Türkiye'deki geliri yükseltmektir. Bu nedenle gelir farklılıkları azaltılmadıkça göçe talep devam edecektir.

Türkiye'de istihdam sağlayacak olan dış ticaret politikası uzun vadede rol oynayabilir, fakat kısa vadede göçü arttıracaktır. İlâveten, dış yardımlar göçü azaltmada sadece kısa vadede etkilidir. Bu dış yardımların büyüklüğü ve yüksek oynaklığı ile ilgili olabilir. Gerçekten de dış yardımların seviyesi diğer finansal akımlara (göçmen dövizleri gibi) nazaran daha düşüktür ve azalma eğilimi göstermektedir. Dış yardım, finansal yardım ve teknik işbirliğini içermektedir. İlki mali yardım ve kredi gibi para sağlama provizyonu ile ilgilidir; ikincisi ise uzman personelin gelişmekte olan ülkelere ihracatının mevcudiyeti ile ilgilidir. Türkiye'ye olan dış yardımın büyük bir kısmı mali yardım ve kredileri içermektedir. Bu borçların büyük kısmı eğitim, tarım ve endüstri gibi verimli yatırımlar yerine enerji, iletişim, ulaşım ve sosyal hizmetler gibi fiziksel altyapı yatırımları için kullanılmıştır. Fakat, eğer dış yardımlar istihdam yaratarak, beşeri sermaye oluşturarak ve büyümeyi arttırarak fakirliği azaltmaya katkıda bulunursa o zaman göçe olan baskıyı kırabilir. Bu nedenle dış yardımların göçe önemli etki yapabilmesi için dış yardımların yapısını değiştirmemiz gerekmektedir. Benzer şekilde, göçmen dövizlerinin verimli yatırımlara yönltilmesine ihtiyaç vardır. Abadan-Unat (1976) ve Barışık ve diğerleri (1990), göçmen dövizlerinin %50'den fazlasının tüketim ve konut yatırımları için kullanıldığını belirtmektedir. Geri kalanı ise kentsel ve kırsal kesimdeki arazi alımı için kullanılmıştır. Çok az bir bölümü endüstri ve hizmet

¹⁹ İşçi dövizlerinin öteki ülkelere de yatırımı değil de tüketimi arttırdığı geniş çaplı olarak tartışılmaktadır; bakınız Durand ve diğerleri (1996) ve Taylor ve diğerleri (2005).

sektöründeki yatırımlar için kullanılmıştır. Şu an Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar bir etki yaratmak için çok zordur. Fakat, Türkiye'nin emici yatırım kapasitesi ve doğru hükümet politikaları ile artan doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret, göçe olan talebi uzun dönemde azaltabilir. Ayrıca, dış yardımın yapısı ve işçi dövizlerinin kullanımı doğru hükümet ve uluslararası politikalar ile daha etkin olabilir. Gerçekten de dış yardım ve göçmen dövizleri tatminkar sosyal, politik ve ekonomik ortama bağlı olarak likidite sağlayabilir, kredi zorluklarını rahatlatılabilir ve yatırımları teşvik edebilir.

Bu çalışma, dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin Türkiye'den olan göçü tedvir etmekte etkili olacağını önermektedir. Fakat, politikacıların dış ticaret ve faktör hareketliliklerinin göçe olan kısa ve uzun vadede karma etkilerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (1976). *Turkish Workers in Europe 1960-1975*. Leiden: E. J. Brill.
- Adams, R. H. and Page, J. (2005). "Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?" *World Development*, 33: 1645-1669.
- Adenutsi, D. E. (2010). "Do international remittances promote human development in poor countries? Empirical evidence from Sub-Saharan Africa", *The International Journal of Applied Economics and Finance*, 4: 31-45.
- Akgüç-Alıcı, A. and Şengün-Ucal, M. (2003). "Foreign direct investments, exports and output growth of Turkey: Causality analysis", paper presented at the *European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference* on 11-13 September 2003 in Madrid.
- Akkoyunlu, S. (2009). "Trade, aid, remittances and migration", *KOF Working Paper*, 229.
- Akkoyunlu, S. and Siliverstovs, B. (2007). "The role of remittances in migration decision: Evidence from Turkish migration", *DIW Discussion Paper*, 691.
- Akkoyunlu, S., Siliverstovs, B. and Stark, O. (2007). "Remittances as a harbinger of migration: An empirical macroeconomic causal link", *DIW*, mimeo.
- Angelucci, M. (2004). "Aid and migration: An analysis of the impact of Progres on the timing and size of labour migration", *IZA Discussion Paper*, 1187.
- Arnold, F. (1992). "The contribution of remittances to economic and social development", in M. Kritz, C. B. Keely and H. Zlotnik (eds) *International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Barajas, A., Chami, R., Fullenkamp, C., Gapen, M. and Montiel, P. (2009). "Do workers' remittances promote economic growth?", *IMF Working Paper*, 09/153.
- Barışık, A., Eraydin A. and Gedik, A. (1990). "Turkey", in W. J. S. and Wesport et al. (eds) *Handbook on International Migration*, CT: Greenwood Press.
- Borjas, G. (1987). "Self selection and the earnings of immigrants", *American Economic Review*, 77: 531-553.
- Borjas, G. (1999). "The economic analysis of immigration", in O. Ashenfelter and D. Card (eds) *Handbook of Labour Economics*, chapter 28, pp. 1697-1760, Amsterdam: North-Holland Elsevier Science.

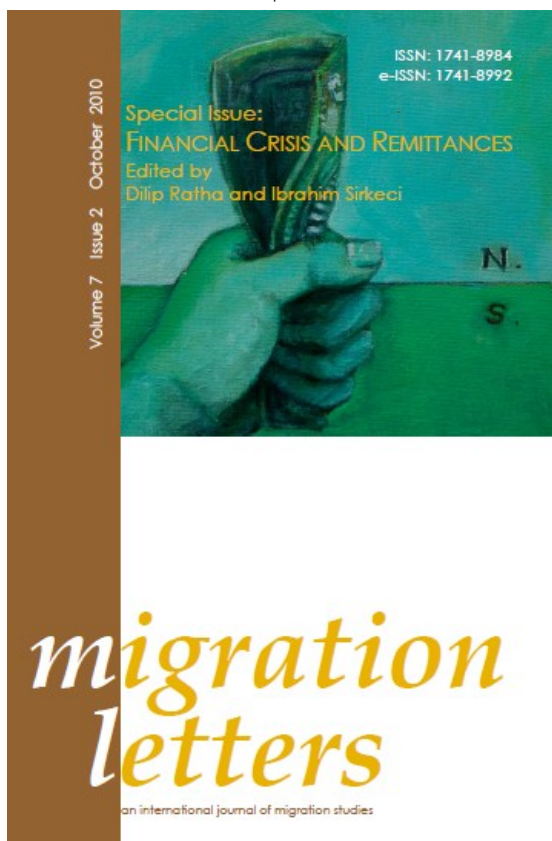
- Campos, J. and Ericsson, N. R. (1999). "Constructive data mining: Modelling of consumers' expenditure in Venezuela", *Econometrics Journal*, 5: 226-240.
- Clark, X., Hatton, T. J. and Williamson, T. G. (2007). "Explaining U.S. immigration 1971-1998", *Review of Economics and Statistics*, 89: 359-373.
- Chami, R., Fullenkamp, C. and Jahjah, S. (2003). "Are immigrant remittances flows a source of capital for development?" *IMF Working Paper*, 189.
- Durand, J., Parrado, E. A. and Massey, D. S. (1996). "Migradollars and development: A reconsideration of the Mexican case", *International Migration Review*, 30: 423-444.
- Erdal, F. and Tatoglu, E. (2002). "Locational determinants of foreign direct investment in an emerging market economy: Evidence from Turkey", *Multinational Business Review*, 10: 1-7.
- Erzan, R., Kuzubas U. and Yildiz, N. (2006). "Immigration scenarios: Turkey-EU", *Turkish Studies*, 7: 33-44.
- Faini, R. and Venturini, A. (1993). Trade, aid and migrations: Some basic policy issues", *European Economic Review*, 37: 435-442.
- Faini, R. and Venturini, A. (1994). *Migration and Growth: The Experience of Southern Europe*. London: Centre for Economic Performance Research.
- Faini, R., de Melo, J. and Zimmermann, K. (1999). *Migration: The Controversies and the Evidence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flam, H. (2003). "Turkey and the EU: Politics and economics of accession", *CESIFO Working Paper*, 893.
- Goldin, I. and Reinert, K. (2006). *Globalization for Development: Trade, Finance, Aid, Migration, and Policy*. Washington and Basingstoke: World Bank and Palgrave Macmillan.
- Gosh, B. (2006). "Myths, rhetoric, and realities: Migrants' remittances and development", report to the International Organisation for Migration, Brussels.
- Hatton, T. J. (1995). "A model of UK migration, 1870-1913", *Review of Economics and Statistics*, 77: 407-415.
- Hatzipanayoutou, P. and Michael, M. S. (2006). "Migration, tied foreign aid and the welfare state", paper presented at the *WIDER conference on Aid: Principles, Policies and Performance*, 16-17 June 2006.
- Hazari, B. R. and Sgro, P. (2001). *Migration, Unemployment and Trade*. Kluwer Academic Publishers: the USA.
- Hendry, D. F. (1995). *Dynamic Econometrics: Advanced Texts in Econometrics*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoover, K. D. and Perez, S. J. (1999). "Data mining reconsidered: Encompassing and the general-to-specific approach to specification search", *Econometric Journal*, 2: 167-191.
- Kapur, D. (2003). "Remittances: The new development mantra", paper prepared for the *G-24 Technical Group Meeting*.
- Karagöz, K. (2009). "Workers' remittances and economic growth: Evidence from Turkey", *Journal of Yasar University*, 4: 1891-1908.
- Lejour, A. M., de Mooij, R. A. and Capel, C. H. (2004). "Assessing the economic implications of Turkish Accession to the EU", *CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis*, 56.
- Lopez, R. and Schiff, M. (1998). "Migration and the skill composition of the labour force: The impact of trade liberalisation in LDCs", *Canadian Journal of Economics*, 31: 318-36.

- Lucas, R. E. (1990). "Why doesn't capital flow from rich to poor countries?" *American Economic Review*, 80: 92-96.
- Lundborg, P. (1991). "Determinants of migration in the Nordic labour market", *Scandinavian Journal of Economics*, 93: 363-375.
- Martin, P. L. (1991). *The Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe, with Special Reference to the Federal Republic of Germany*. Geneva: International Labour Office.
- Martin, P. L. (1993). *Trade and Migration: NAFTA and Agriculture*. Washington: Institute for International Economics.
- Martin, P. and Taylor, J. E. (1996). "The anatomy of a migration hump", in J. E. Taylor (ed) *Development Strategy, Employment and Migration: Insights from Models*, pp. 43-62, Paris: OECD.
- Massey, D. S. (1991). "Economic development and international migration in comparative perspective", in S. Diaz-Briquets and S. Weintraub (eds), *Determinants of Migration from Mexico, Central America, and the Caribbean*, pp. 13-47, Boulder, CO: Westview.
- Mayda, A. M. (2009). "International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows", *Journal of Population Economics*, forthcoming. DOI: 10.1007/s00148-009-0251.
- Mayda, A. M. and Patel, K. (2004). "OECD countries migration policies changes", Appendix to "International migration: A panel analysis of economic and non-economic determinants". <http://www.georgetown.edu/faculty/amm23/>.
- Mitchell, J. and Pain, N. (2003). "The determinants of international migration into the UK: A panel based modelling approach", *NIESR Discussion Papers*, 216, National Institute of Economic and Social Research.
- Morrison, A. R. and Zabin, C. A. (1994). "Two-step Mexican migration to the United States: The role of Mexican export agriculture", Department of Economics, Tulane University, mimeo.
- OECD (2007). *The DAC Journal*. Paris: OECD.
- Osang, T. (2006). "External and internal determinants of development in migration, trade and development", in J. F. Hollifield, P. M. Orrenius and T. Osang (eds) *Proceedings of the 2006 Conference on Migration, Trade and Development*, Session I, pp. 35-61, Texas: Federal Reserve Bank of Dallas.
- Quasier, W. and Reppeghather, A. (2004). "EU- Beitrittsreife der Türkei und Konsequenzen einer EU-Mitgliedschaft", Osteuropa Institut München, *Working Paper*, 252.
- Pacaci-Elitok, S. (2010). "Estimating the potential migration from Turkey to the European Union: A literature survey", *HWI Policy Paper*, 3-11.
- Pedersen, P. J., Pytlikova, M. and Smith, N. (2006). "Migration into OECD countries 1990-2000", in C. A. Parsons and T. M. Smeeding (eds) *Immigration and the Transformation of Europe*, New York: Cambridge University Press.
- Pederson, P. J., Pytlikova, M. and Smith, N. (2008). "Selection or network effects? Migration flows into OECD countries 1990-2000", *European Economic Review*, 52: 1160-1186.
- Péridy, N. (2006). "Welfare magnets, border effects or policy regulations: What determinants drive migration flows into the EU?" University of Nantes, mimeo.
- Ratha, D. (2003). "Workers' remittances: An important and stable source of external development finance", in *Global Development Finance 2003*, pp. 157-175, Washington: World Bank.

- Russell, S. S. and Teitelbaum, M. S. (1992). "International migration and international trade", *World Bank Discussion Paper*, 160.
- Schiff, M. (1994). *How Trade, Aid, and Remittances Affect International Migration*. Washington: World Bank.
- Taylor, J. E., Mora, J., Adams, R. and Lopez-Feldman, A. (2005). "Remittances, inequality and poverty: Evidence from rural Mexico", *Working Paper No: 05-003*, Department of Agricultural and Resource Economics, University of California, Davis.
- Togan, S. (2004). "Turkey: Toward EU accession", *World Economy*, 27: 1013-1045.
- Uygur, E. (1992). "International migration for employment. Foreign aid as a means to reduce emigration: The case of Turkey", *World Employment Programme Research Working Paper*, MIG WP 64.
- Ziesemer, T. (2006). "Worker remittances and growth: The physical and human capital channels", *UNU-MERIT Working Paper*, 2006-020.

SPECIAL ISSUE on **FINANCIAL CRISIS AND REMITTANCES**

Vol 7, No. 2 | October 2010

Remittances and the global financial crisis - Dilip Ratha and Ibrahim Sirkeci | Macroeconomic impact of remittances on output growth: Evidence from Turkey - Aysit Tansel and Pinar Yaşar | Can trade, aid, foreign direct investments and remittances curb migration from Turkey? - Sule Akkoyunlu | Mobilising resiliency in times of economic hardship: Emerging themes in migrant worker remittance payments - Kevin C. Garlan | Migrant transfers in the MENA region: A two way street in which traffic is changing - George Naufal and Carlos Vargas-Silva | Migrant remittances in times of economic decline: Coping with protectionist policies in Slovenia - Mojca Pajnik and Veronika Bajt | Migration patterns in a remittances dependent economy: Evidence from Tajikistan during the global financial crisis - Alexander M. Danzer and Oleksiy Ivaschenko | Forecasting migrant remittances during the global financial crisis - Sanket Mohapatra and Dilip Ratha | Case Study: The determinants of remittances to India - Poonam Gupta | Case Study: Role of remittances in Tongan economy - T. K. Jayaraman, Chee-Keong Choong and Ronald Kumar | Case Study: From shock absorber to shock transmitter: Determinants of remittances in Sub-Saharan Africa - Raju Jan Singh